

## ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930.1 (430) „17/18” : 908

### РЕГІОНАЛІЗМ ЯК ЕПІСТЕМА НІМЕЦЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

Ганус С.О. (Ужгород)

Плюралізм нині є частиною тієї норми, котра визнається як природний стан суспільних реалій. Німеччина, як ніяка інша європейська держава змогла продемонструвати можливість єдності в багатоманітті. До 1871 р. вона існувала як ідея в “повітряному царстві мрій” за саркастичним зауваженням Г. Гейне. Але це не завадило як кристалізації національної ідеї через усвідомлення німецької ідентичності, так і утворенню єдиної німецької держави, як наслідку реалізації “білим революціонером” [50, с.888] О. фон Бісмарком прусського проекту.

Сучасна німецька історична наука відзначається підвищеною рефлексією щодо далекого і близького минулого, критики накопиченого історіографічного досвіду і одержання на цій основі “уроку історії”. Поразка фашизму “означає кінець старої історичної науки”, як зазначав ще в 1946 р. історик А. Вебер [68, с.11]. Нині, за словами В. Конце, німців більше не задовольняє ні суто національна історія, ні національно інтерпретована всесвітня історія [42, с.16]. Панує явний скепсис до означення шляху німців у XIX ст. як висходження від космополітизму Гьоте і Шіллера до національної держави Бісмарка [18, с.10]. Європа, котра об’єднується на наших очах, шукає легітимації у своєму минулому. Безсумнівний успіх інтеграційних процесів ставить завдання осмислити і висвітлити минуле з погляду нової єдиної Європи. Процеси, що відбуваються на сході континенту прямо “запрошують істориків знову переосмислити Європу як цілісний історичний простір”, – переконаний авторитетний вчений Ю.Кока [11, с.3].

Настає нова фаза визначення німецької ідентичності. Державна єдність визнається важливим, але не єдиним її історичним компонентом. Тепер почали говорити про те, що політична єдність в ході німецької історії була, так би мовити, “винятком”, що домінуючою у подумах німців була не ідея унітарної держави, а об’єднання федеративного характеру, тобто “єдність в союзі” [1, с.37-38].

Ідея федералізму привертає увагу також як одна з концептуальних засад розбудови єдиної Європи. Європейський дім з-поміж інших моделей (“європейський концерт”, двохопірна Європа, “неоримська імперія”) мав кон-

цепцію атомізованої Європи регіонів [36, с.30]. Європейська єдність, разом з тим не передбачає кінцевого нівелювання і гомогенізації її складових – окремих націй і національних держав [43, с.704]. Федералізм уявляється тією формою організації багатонаціональних співтовариств, котрим є ЄС, яка більше від інших здатна об’єднати держави, спроможна зберегти їх ідентичність і поважати їх відмінності. Вони можуть взаємозбагачуватись в Союзі, де будуть сумісними тенденції до глобалізації і прагнення до утвердження індивідуальності його членів, держав, регіонів і громад [27, с.403]. Усі ці міркування підкріплюють актуальність науково-історичних студій в їх регіоналістичному аспекті.

Слід також пам’ятати, що історичні події відбуваються в конкретному просторі і часі. Не випадково сучасна наука приділяє таку увагу проблемі співвідношення між географічним середовищем і людськими спільнотами. Л. Февр відніс цей зв’язок “до числа найважливіших, які лише ставить перед нами наука про людину” [30, с.159]. Крім того, переважна більшість історичних творів являє собою історії країн або регіонів. До того ж, як помітив К.Леві-Строс, “навіть історія, що іменує себе загальною, – це не що інше, як поєднання кількох локальних історій, серед котрих (і між котрими) пустоти набагато більш чисельні, ніж заповнені місця” [16, с.317].

Наша ж безпосередня мета полягає у намаганні показати зміст і характер використання парадигми регіонального в системі німецької історичної думки кінця XVIII – першої половини XIX ст. – часу, коли ще існував аморфний космос німецького дрібнодержав’я, але державницька національна ідея, в річищі тенденцій століття націоналізму, дедалі більше оволодівала умами і, нарешті, втілилась в життя в ході воєн Пруссії за об’єднання Німеччини.

Відомий харківський історик М.Петров у першому як у вітчизняній, так і в російській історичній науці дослідженні західноєвропейської історіографії дав таку оцінку досягнень істориків Німеччини XVIII ст.: „Під покровительством і керівництвом цих трьох сильних володарок старої німецької просвіти – теології, філології і особливо права – стала робити

„історія” перші непевні спроби з літописної та мемуарної форми, успадкованої від середніх віків, організуватись в науку” [23, с.8].

Наприкінці XVIII ст. з’являються перші роботи з регіональної історії Німеччини, серед авторів котрих – представники геттінгенської школи просвітницької історіографії. Перу Людвіга Тімотеуса Шпітлера (1752-1810), належать праці „Історія Вюртемберга за правління графів-герцогів”(1783), „Історія князівства Ганновер з часів Реформації до кінця XVII ст.”(1786) [48, с.377], написані в дусі повчально-прагматичної історії. Вчений виходить з властивого для німецького Просвітництва поєднання „державних наук” – статистики, історії, політики – найважливіших суспільних дисциплін, що вивчалися і розроблялися у XVIII ст. Історія, за Шпітлером, не має самостійного значення, а її вивчення має виконувати практичні функції. Вона є одним із сегментів комплексної науки *Staatswissenschaft*, або державознавства. Її методом і є статистика, котра повинна займатись описом державних достопамятностей – *Staatsmerkwürdigkeiten*. „Статистика описує становище суспільства у всіх його зв’язках, – підкреслював Шпітлер, – історія показує, як воно стало таким, як є; політика – яким воно мало би бути згідно правилам і природі речей” [38, с.88].

У середні віки, як гадав вчений, знаходячись під впливом ідей Ж.Ж.Руссо, суспільний устрій був природним, невиданим. Так представлена, скажімо, доба Генріха Лева (XII ст.) [63, с.123]. Середньовічні ієрархічні порядки і політична роздробленість відповідали ідеалові німецької свободи. Шпітлер проєкціює тогочасне німецьке дрібнодержав’я, відоме йому за прикладом Ганновера і Вюртемберга, у минуле і представляє цю ідеалізовану фантастичну картину під назвою середньовіччя [48, с.378]. Це однак ще не романтична ідеалізація середньовіччя, а філістерське уявлення про “правильні”, природні суспільні порядки.

Заслуга Шпітлера полягає в розробці і вдосконаленні, разом з іншими колегами по геттінгенській школі специфічного історико-статистичного методу, котрий він, з-поміж інших геттінгенців, застосував до вивчення окремих регіонів Німеччини – Ганновера та Вюртемберга. Форма історико-географічного опису з елементами етнографії та культури регіону в подальшому широко використовуватиметься в такого роду дослідженнях.

Ідеї німецького консервативного мислителя Юстуса Мьозера (1720-1794), є прикладом ранньої реакції на ідеологію Просвітництва. Утім, вони викликали схвальні відгуки вже у його сучасників Й.Г.Гердера та Й.В.Гете. Австрійський медієвіст А.Допш називав Мьозера засновником історії німецького господарства, а індуктивне спостереження у нього завжди

сміливо виступає проти віри в авторитет історичної легенди [46, с.8-14]. Навіть в НДРівській історіографії наукові студії Ю. Мьозера оцінювались вельми високо. Й.Штрайзанд наголошував, що *це був перший історик, котрий вивчав взаємозв’язок між соціальним, військовим та політичним устроєм і критикував дух вірнопідданства як перешкоду справжньому патріотизму* [65, с.42].

Найважливіші роботи Мьозера – „Історія Оснабрюка” в 3-х тт. та цикл статей „Патріотичні фантазії”. В них відкидається просвітницьке поняття людини взагалі, як таке, що заперечує індивідуальність німця, оснабрюкенця. Мьозером засуджувалось усе, що йшло врозріз із державним суверенітетом Оснабрюка чи інших територіальних князівств, з політичними привілеями областей і міст, станів і корпорацій, з партикуляризмом місцевого права. Епістемологічний підхід історика полягав у тому, що він зробив *„предметом своїх студій малу батьківщину” – „der engeren Heimat”* – вестфальське князівство-єпископство Оснабрюк. Хоч вчений наголошував, що він виступає проти деспотизму на захист споконвічної німецької свободи, але слід визнати: фактично мова йшла про апологію феодальних вольностей і станових переваг [5, с.38].

Мьозер заперечував “абстрактне поняття історичного прогресу, в атмосфері котрого жило усе XVIII ст.” [44, с.131], але це зовсім не означає, що він ігнорував ідеї французьких просвітників. Вчений використав запропоновану Ш.Л.Монтеск’є в його знаменитому трактаті “Про дух законів” категорію “загального духу”, в котрому виражається сутність нації. „Історія Оснабрюка” являє собою спробу розглянути феномен цього “загального духу” в його локальності в рамках обмеженого, доступного для ретроспективного огляду, а тому і чітко фіксованого наукою простору. Історик докладно зображає місцеві звичаї, менталітет громадян, пов’язаний з ними політичний устрій. Якщо Монтеск’є розглядав “загальний дух” як стабільну величину, то Мьозер на засадах історизму розуміє його як єдність минулого, сучасного і майбутнього. При цьому традиція не руйнується, а трансформується в новацію. “Загальний дух” стає диференційованим багатоманіттям, єдністю різноманітних форм громадянського життя, де все пов’язано одне з іншим в одній органічній цілості, в котрій частина потребує цілого, так само, як і ціле впливає із своїх частин. Пізніше це стало постулатом романтичної теорії держави [34, с.122].

Е.Трьольч виділяє також беззаперечний вплив на погляди Ю.Мьозера вчення Г.В.Лейбніца про монади. Монадологічна теорія внесла в новочасну науку поняття і розуміння індивідуальності, зв’язку одиничного і загаль-

ного і, відтак, взаємодії універсального і специфічного у всесвітньо-історичному процесі, або ж у поступі “загального духу”, як у Мьозера [29, с.210].

Контрапункт просвітницькому космополітизму Мьозер визначив чітко: він переконаний, що напрямок історії Німеччини буде цілком іншим, якщо прослідкувати в усіх змінах становище окремих її земель, як справжніх складових націй. „Тоді ми зможемо надати цій історії не тільки єдності, ходу і сили епопей..., але й у далеко більшому порядку і докладніше подати те саме походження, розвиток і різні вияви національного характеру при всіх змінах...”. Історію своєї провінції Мьозер висвітлює з огляду як на централізаторські, так і відцентрові тенденції, що ясно прослідковуються в історії Німеччини. Він стоїть на тому, що тільки тоді стане можливою путяща і прагматична історія Німеччини, коли „вдасться піднятися на таку висоту, з якої можна оглянути всі ті зміни, що сталися з історією держави та її добрами<sup>1</sup>, з причинами й наслідками цих змін по окремих частинах німецької держави, з'єднати їх в єдиний головний твір...” [20, с.19-20]. Одночасно цей політичний мислитель відхиляє як централістську, так і абсолютистську форми державного ладу.

Цілком у дусі Монтеск'є, Мьозер вважає за потрібне викласти попереду своєї „Історії Оснабрюка” “коротке повідомлення про природні властивості країни” [56, с.74]. Від ґрунту і становища країни, роз'яснює він, залежать її установи та інституції, а з ними, у свою чергу, співвіднесені звичаї, закони та релігія. Мьозер має на меті відтворити історичний антураж у всій його неповторності, що включає “костюм часу, стиль кожного державного устрою, кожного закону,... кожного давнього слова”, що має сприяти справжньому задоволенню любителя старовини [56, с.ХХІ]. Своім історичним світосприйманням і світорозумінням оснабрюцький вчений являв характерний взірць передромантичних тенденцій інтелектуальної історії Німеччини другої половини XVIII ст.

Історик зробив спробу розв'язати і конкретну наукову проблему – вивчити еволюцію форм землеволодіння. Він вказував, що ті аграрні порядки, котрі існували у Вестфалії у XVIII ст. без особливо значних змін збереглися з найдавніших часів. А це дає змогу, вдало використавши ретроспективний метод, відтворити систему землекористування, якою вона була у германців доби Цезаря і Тацита і в ранне середньовіччя. Навіть Є.Космінський, котрий критично висвітлює наукову творчість Ю.Мьозера

прямо визнає: *він вперше в німецькій історіографії поставив проблему первинних форм поселення стародавніх германців* [14, с.267]. Причому зроблено це на регіональному матеріалі, з побудовою умовиводів від часткового до цілого.

Очевидним є те, що Мьозер розробив цілісну наукову концепцію регіональної історії, розглядаючи її як складову історії загальнонімецької. Натхнення, з котрим Мьозер висвітлює цю епоху, дало підстави Ф.Майнеке висловитись: „Він любив старовину, як людина любить садок батьківського дому, у котрому вона гралась дитиною” [17, с.239]. Але емоційне піднесення поєднувалось у оснабрюкенця з тверезим раціоналістичним підходом, ґрунтуванням суджень на широкій джерельній базі, адже, за словами самого Мьозера, у нього було занадто мало часу, і тому він змушений був звернутися одразу ж до першоджерел. Безсумнівною заслугою оснабрюкенського історика є те, що подібно багатьом просвітникам, зокрема Вольтеру, він підійшов до історії регіону не як до літопису діянь державних мужів, а як до розвитку соціальних і політичних відносин в їх взаємозв'язку [5, с.41].

Й.В. Гьоте представив змістовну оцінку наукових заслуг мислителя з Оснабрюка. В “Поезії і правді” він зазначав: “Думки Мьозера, як за змістом, так і за значенням повинні бути у вищому ступені цікавими будь-якому німцю. Якщо Німецькій імперії за звичкою дорікають за її роздробленість, анархію і безсилля, то з точки зору Мьозера, саме існування багатоманіття малих держав у вищому ступені бажане для поширення культури в окремій державі у відповідності з потребами, які випливають із становища та умов існування окремих провінцій.” [10, с.544-545]. Цей історик стоїть, за нашим переконанням, у числі фундаторів історичного краєзнавства, регіонознавства і медієвістики.

Національна ідеологія в Німеччині почала зароджуватись у другій половині XVIII ст. Хоча у той час переважав просвітницький космополітизм, а в класичній літературі превалювали громадянські, загальнолюдські мотиви, але вже з'явилося рефлексивне усвідомлення національної культури [67, с.195]. Віхою у формуванні ідеології націоналізму стали праці Йоганна Готфріда Гердера (1744-1803), котрі пробудили інтерес до національного характеру, історії і народної культури. Провідне значення стало надаватись тому, що німці є нацією завдяки мові, спільному минулому, формам культурного життя і самовираження.

Подібно іншим просвітникам, Гердер виходить з презумпції єдності людства. Так, один з розділів книги VII своїх “Ідей до філософії історії людства” він назвав показовою

<sup>1</sup> Збережено стилістику оригінального україномовного перекладу “Оснабрюцької історії” Ю.Мьозера 1929 р.

назвою *“В яких би різних побудовах не з'являвся рід людський на Землі, всюди тільки одна й та сама людська природа”* [9, с.169-171]. Через призму філософського вчення про гуманність, зростання котрої визначається критерієм прогресу, мислитель оцінює і ситуацію, що існувала в Німеччині у XVIII ст. як “достойну жалю”. Все в батьківщині розчленоване, і багато що стоїть на сторожі цього: релігійна ситуація, секти, наріччя, провінції, уряди, звичаї і право, жалогідний державний інтерес. “Бурхливий геній” запитує: *“Чи в нас не єдина мова, не єдиний суспільний інтерес, не єдиний розум, не одне й те ж людське серце?”* Маючи на увазі ствердну відповідь, Гердер переконаний, що слави і вдячності заслуговує той, хто прагне прискорити єднання німецьких земель, зокрема творчістю, ремеслами або спільними установами [8, с.300]. Таким чином, саме з іменем Гердера ми пов'язуємо один з перших публічно висловлених закликів до німецької єдності.

Але він не міг не помітити й іншого – квітучого стану багатьох осередків культурного і духовного життя в своїй країні, в той час, як у більшості випадків єдиним центром науки, освіти й культури в інших країнах були столиці. Це явище було помічено Гердером ще при розгляді історії античної Греції. *Щодо Німеччини, то змагання провінцій, за його переконанням, може лише сприяти поширенню філософії і критичного допитливого духу, обміну думками, чому не стане завязати жоден король або князь.* Таким чином, провінції Німеччини виявляться пов'язаними міцними духовними узами [8, с.300].

Протягом першої половини XIX ст. історія з суми знань перетворюється в науку зі своїм предметом і методом. На середину століття припадає пік виняткової популярності історичної літератури та фаху історика. Французький вчений А.-І. Марру писав: “Історик став королем, уся культура підпорядковувалась його декретам: історія визначала як слід читати Іліаду; історія вирішувала, що нація визначила в якості своїх історичних меж, своїх спадкових ворогів і традиційної місї... Лише історія могла дати підстави для доведення здійсненності утопії, показуючи, що вона коріниться в минулому” [52, с.11]. Історична наука, як форма людської рефлексії і соціального самопізнання формувала ставлення суспільства до минулого, здійснюючи це під потужним впливом імпульсів, що йшли від сучасності. Ці імпульси були тією домінантою, що визначала як загальне відношення до минулого, так і оцінки його найважливіших подій і персонажів [19, с.12].

Драматургію німецької історичної та історіософської думки визначала антиномія між

інтуїцією історичного універсалізму та ідеєю плюралізму культур з їх унікальністю і неповторністю. В XIX ст. це знайшло своє відображення в двох основних напрямках німецької філософії історії. Перший представлений системою Г.Гегеля та його послідовників й інтерпретаторів, другий органічною “німецької історичної школи” [31, с.163]. Специфічно німецьке відчуття історії перетворилось у принцип історичного світорозуміння – *das Sinnbild* – смислообраз особливої німецької культури, пристрасно прагнучої до повноти буття у формі національної свідомості і національного існування. Історизм став фундаментальним способом самоідентифікації німецької культури, так само, як французький раціоналізм чи англійський емпіризм. В цій якості він став основою не лише особливого німецького мислення, але й особливого німецького способу існування і навіть особливої німецької політики [25, с.79-80]. Серед інших чинників специфіку історіографічної ситуації в Німеччині визначало переплетення регіонального, загальнонаціонального і всеєвропейського епістемологічних підходів.

“Німецька катастрофа” під Йеною і Ауерштадтом в 1806-1807 рр., коли уся країна опинилась під п'ятою Наполеона, а той мало чи не з ножицями в руках заходився перекроювати політичну карту Німеччини, змусила задуматись над причинами того становища, коли у німців залишилась одна лише сумна “слава слухняності”. Йоган Готтліб Фіхте (1762-1814) у знаменитій “Промові до німецької нації” осягає з філософсько-історичних позицій минуле батьківщини. Мислитель зазначає, що в Німеччині, *“відповідно до первісних германських звичаїв, союз країн залишався під обмеженою владою керівника”* [32, с.123], маючи цим на увазі поліморфну систему варварських королівств, а пізніше територіальних князівств у рамках Священної Римської імперії.

Але ці часи, що наочно засвідчили події початку XIX ст. вже минули. Фіхте з гнівним пафосом пише про те, що *“на якомуся етапі егоїзм знищив сам себе своїм повним розвитком”*. Сумна помилка цього егоїзму, за його переконанням, полягає в тому, що для нього мир існує доти, допоки не здійснено нападу на його кордони. Цей егоїзм ладен відмовитись від цілого, частиною котрого він є. Млявість і негідна поведінка, як вияви егоїзму охоплюють і князів і підданих. Відтак, Фіхте закликає знайти *“новий засіб зв'язку частин цілого”, щоб пов'язати для себе справу спільноти* (читай звільнення Німеччини від Наполеона – С.Г.) *з участю в ній кожного члена.* Альтернатива цьому – погодитись з перспективою іноземного панування [32, с.111-116]. Об'єднання країни ставало, відтак, життєвою необхідністю. А засобом цього могла бути лише відмова від дрібно-

державного регіонального егоїзму, а також національно-патріотичне виховання, як вважає класик німецької філософії.

Романтична філософська та історична думка, неоднорідна і амбівалентна за своїм змістом, принципами та ідеями, виявилась спроможною поєднати як католицько-християнський універсалізм, так і глибоко індивідуалізуючий погляд на історію. Так, поета Фрідріха фон Гарденберга (Новаліса) (1772-1801) надихали “прекрасні видатні часи, коли Європа була християнською землею, і єдине християнство заселяло цю людяну частину світу; єдиний спільний інтерес поєднував найвіддаленіші провінції цього великого духовного царства” [21, с.306]. Специфічне поєднання універсально-історичного підходу<sup>2</sup> та прагнення писати історію “так, як воно було насправді”, тобто індивідуалізуючи її події та героїв, було властивим Леопольду фон Ранке. Цей історик прямо заявив: “У схоластиці гине життя”, – маючи цим на увазі апріорні універсальні філософсько-історичні схеми, зокрема гегелівську [24, с.6].

Сутністю романтизму, як історичного світорозуміння, П.Біциллі визначив реалістичне ставлення до історії, котре являє собою прагнення до якомога більш вираженої індивідуалізації історичних явищ, виділення в ньому того, що є неповторним, специфічним [2, с.211, 183]. Утвердження романтизму в якості парадигми літературно-художнього процесу, історіографії, як і загалом культурного життя першої половини XIX ст. накладалося на фон монархічного легітимізму в Європі і “системи Меттерніха” в Німеччині. Рішенням Віденського конгресу, після медіатизації дрібних територіальних князівств та імперських міст було створено Німецький Союз із 39 держав, включаючи і Дунайську монархію Габсбургів. Це була слабка і малофункціональна конфедерація, котра не мала ні єдиного уряду, ні законодавчої системи, ні власних збройних сил. Єдиний її орган – Бундестаг (Союзні збори) складався з представників усіх німецьких держав і не мав ніякої реальної влади. Кожна держава Німецького Союзу володіла практично необмеженим суверенітетом з усіма його атрибутами та державно-політичними інститутами. Це була перемога реставрації і партикуляризму. Але попри все, Німецький союз, крім того, що був одним з чинників європейської стабільності, став також

знаряддя мирного вирішення конфліктів між німецькими державами, забезпечуючи їх співіснування [13, с.230].

Існуюча в Німеччині до 70-х рр. XIX ст. державно-політична система, тим не менше, стала одним з чинників розквіту різних галузей наук, включаючи й професійну історіографію. Замість кількох, як в інших країнах Європи, Німеччина мала кілька десятків центрів по підготовці кадрів істориків і організації історичних досліджень та археографічної діяльності. Найважливішу роль серед них відігравали університети. “Університетський викладач замість навчання студентів мудрості, почерпнутої з книг, починає їх читати мистецтву відкривати нові істини. Німецькі університети можуть пишатися тим, що саме вони поклали початок цьому руху і вперше проголосили принцип *libertas philosophandi* – свободи наукової творчості, викладання і навчання” [6, с.310]. Дивовижною для пануючих легітимістсько-реставраційних режимів була ця академічна свобода, котра зберігалась протягом усього XIX ст. [26, с.22].

Поряд з університетами в окремих державах діяли місцеві Академії наук, зокрема Баварська і Пруська. При цих Академіях створювались спеціальні історичні комісії по опрацюванню та серійній публікації історичних джерел, приміром, таких видань, як *Acta Borussiae*, *Acta Baiuvarensis* тощо. Існувала значна кількість наукових і аматорських товариств і клубів по вивченню історії [45]. До середини 40-х рр. XIX ст. діяло вже 44 історичних товариств, з них 8 – у Баварії, по 7 – в Саксонії і Тюрингії. Разом з археологічними союзами їх число досягало 60, охоплюючи більше 9 тис. членів [12, с.134]. Цілями їх діяльності було проведення пошукової роботи, публікація документів по регіональній історії. Матеріал з місцевих архівів, котрий, як правило, видавався без купюр, відігравав значну роль у становленні національної свідомості, але сприяв також укріпленню і місцевого патріотизму. Найбільш відомі в країні засоби науково-історичної періодики так само були розпорознені по різних німецьких державах, друкуючи матеріали як з історії Німеччини і європейських країн, так і з географії, етнографії, регіональної історії та культури у формі специфічного німецького жанру *Landeskunde*.

Г. фон Белов, подаючи сумарну оцінку наукових заслуг романтиків, констатував: “Знані романтики прагнули довершити подвійну роботу: науково пізнати народ і забезпечити його національну самобутність. Історизм і національне почуття однаково надихали романтиків” [39, с.4]. Одночасно в першій половині XIX ст. формується те, що Е.Фютер назвав *вченням про локальний колорит*. Історіопи-

<sup>2</sup> Л. фон Ранке – один з небагатьох істориків XIX ст., котрий узявся за написання “Всесвітньої історії”, котра, на відміну від аналогічних творів доби Просвітництва базувалась на широкому джерельному матеріалі, опрацьованому на рівні наукових засад їх критики. Твір залишився незавершеним.

сання у формі локальної історії досягає в цей час справжнього розквіту. Студії в цьому напрямі здійснювались як за ініціативою самих істориків, так і під патронатом місцевих монархів, які прагнули засобами історичної науки легітимізувати і героїзувати як локальну державність, так і власні династії. Відповідна робота велася практично по всіх без винятку регіонах Німеччини [37; 41; 49; 64], але найактивніше – у Пруссії, Австрії, Баварії. Зростаюча популярність романів В.Скотта, консервативно-романтична ідеалізація середньовіччя в поданні Ж. де Местра, К.Л. Галлера, протиставлення поганського ренесансного гуманізму та “генію християнства” Ф.Р.Шатобріаном слугували ідейним підґрунтям регіональної історії – *Lokalgeschichte* [48, с.442-445]. Вона мала метою зображення історичного антуражу регіону, костюмів, звичаїв, церемоній, культурного життя в їх неповторному колориті. Увага була прикута насамперед до ідеалізованого середньовіччя, “старих добрих часів”, коли, власне, й формуються відомі нині історико-географічні регіони Німеччини.

Разом з тим, студії в річищі *Lokalgeschichte*, водночас напівааматорські і напівпрофесійні були дещо на маргінесі історіографічного процесу, хоч справедливості заради зазначимо, що локальною історією могли цікавитися і знані дослідники. Магістральні ж напрями розвитку німецької історичної науки першої половини XIX ст. були представлені авторитетними і впливовими прусською “історичною школою права”, істориками кола Ранке, гейдельберзькою школою, націонал-ліберальною малонімецькою школою. Важливим для нас є з’ясування того, як контроверза регіонального, загальнонаціонального і всесвітньо-історичного в їх епістемологічних підходах визначала обличчя зазначених течій і шкіл.

“Історична школа права” об’єктивує свої кардинальні принципи за умов, коли національно-державне об’єднання Німеччини із загальних ідей виходить на рівень певних ініціатив. З-поміж таких планів широкого резонансу набув заклик ліберального гейдельберзького професора Антона Фрідріха Юстуса Тібо (1772-1840) щодо необхідності введення в Німеччині єдиного цивільного кодексу, котрий би послужив основою суспільного життя і покінчив би з хаотичною мозаїкою місцевих правових норм і архаїкою римського права [22, с.67]. Це – безсумнівний вплив побутування в Німеччині за французького панування норм *Code Napoleon*. Як вірно помітив крупний російський історик-правознавець Б.М.Чичерін, Тібо у своєму творі висловлювався проти політичної єдності, але вимагав єдиних громадянських законів для усього Німецького Союзу [35, с.427]. Він веде мову про те, що перебуваючі у стані противоборства

елементи можуть знищити одне одного. Але будучи поставленими поряд, при взаємному змаганні, посуватимуться до вирішення вищих завдань, підживлюючи чисельні відмінності й особливості. Так ось, „з цим багатством різноманіття німці завжди зберігали видне місце серед народів, між тим, як у них все могло би впасти до вульгарного і тупого рівня, якщо б всемогутній десниці однієї особи вдалось схилити німецькі народи до цілковитого політичного єднання”. Одночасно, за словами Тібо, існуючі в Німеччині правові норми – це маса протирічливих і строкатих визначень, які підтримують роз’єднаність країни і цілковито є недоступними для вивчення. Вони є застарілими і непридатними для використання, так само, як і збірки римського права, котрі на кожній своїй сторінці позначені печаткою епохи занепаду Римської імперії [66, с.7-8]. Саме їх мав би замінити спільний німецький кодекс, як результат з’єднання зусиль кращих сил країни [66, с.8-9].

Відповіддю консервативного табору стала брошура ректора Берлінського університету Фрідріха Карла Савіньї (1779-1861) “Про покликання нашого часу до законодавства і правової науки” (1814). Це не лише “маніфест історичної школи права” (визначення, що ввійшло в обіг з подання К.Маркса), але й маніфест легітимістсько-реставраційної політики. Автор витриманої в дусі памфлету брошури не приховував радості з приводу перемоги німецького національного духу над французьким, виявом якого якраз і є наполеонівський кодекс, котрий, потрапивши до Німеччини, роз’їдав її подібно раковій пухлині. Дійсне право не вигадеш і не створиш. Воно є органічним породженням “народного духу”. За словами Савіньї: “З моменту, коли починається для нас документована історія, громадянське право має вже визначений характер, властивий лише даному народові, як його мова, звичаї, політичний устрій” [62, с.6-8]. Так ось в Німеччині переважаючий розвиток здобуло місцеве право. Усвідомлення єдності збереглося лише в римському праві, в рівній мірі засвоєному усіма. І це набагато краще, ніж штучне пригнічення місцевого права в ім’я спільного. В будь-якому організмі ціле і частини, продовжує Савіньї, повинні знаходитись в стрункому співвідношенні, і жоден з цих елементів не повинен бути принесений в жертву іншому [62, с.37-44]. Попри консервативно-охоронну заангажованість вченого неможливо проігнорувати його заслуги у конкретно-історичному вивченні державного і суспільного життя Німеччини у специфічному, але водночас і продуктивному правничому контексті на основі опрацювання маси юридичних пам’ятників. Гадається, що робота з реальним, а не з ідеальним об’єктом дослідження, в тому числі із особ-

ливим, регіональним поглиблювала ступінь науковості історико-правознавчих студій.

Учень Савині Георг Пухта (1798-1846), додержуючись основних принципів консервативно-романтичної парадигми, зумів позбавитись її реакційного, реставраційного сенсу. Він був згодний з тим, що народність є основою, на котрій споруджена будівля державно-політичної системи, душею державного організму. Пухта стверджував, що поєднання кількох народностей в державу протирічить природі речей. В цьому слід вбачати натяк на хиткість будови багатонаціональної Габсбурзької монархії. **З національною єдністю сумісний лише такий союзний устрій, в котрому відносна самостійність частин поєднується із зв'язком цілого.** Розпад єдиної народності на незалежні держави Пухта вважав неприродним, маючи цим на увазі німецьке дрібнодержав'я. Проте, він віддає данину консервативній ідеї, нагадуючи, що держава не є людським витвором, а божим установленням. Щоправда, це установлення перебуває під впливом людської свободи і волі народу [35, с.433-434]. Судження Пухти являють собою перехідну ланку від консервативних принципів історичної школи права до національно-ліберальної ідеології.

Наукові погляди Леопольда фон Ранке (1795-1886) – визнаного лідера німецької історіографії XIX ст. ґрунтувались на таких принципах, як “релігійний історизм” [53, с.61], універсальний підхід до історії [47, с.114], легітимістсько-старопруськкі політичні переконання [7, с.187-193], індивідуалізуючий метод [40, с.8]. “Історія романських і германських народів” – не лише назва однієї з великоформатних робіт Ранке, але й предмет усієї його наукової творчості. Ранкеанський універсалізм носив європоцентристський, точніше західноєвропоцентристський характер. Лише романські і германські народи Ранке, услід за Гегелем, розглядав у якості носіїв історичності. Минуле Німеччини розглядається вченим у контексті європейської історії. Це стосується таких робіт, як “Німецька історія в епоху Реформації” в 6 тт., “До німецької історії. Від релігійного миру до Тридцятирічної війни”, “Історія Валленштейна”, “Дванадцять книг пруської історії”, “Історія Австрії і Пруссії між укладенням мирних договорів в Аахені та Губертсбурзі”, “Німецька історія в 1780-1790 рр.”

Але Ранке не обходив питань регіоналізму у своїй громадській діяльності, визнаючи ставлення до сучасної йому ситуації та найпекучішого питання політичного життя – національно-державного об'єднання країни. Твердження, що Ранке висновлювався на користь об'єднання Німеччини шляхом “*Machtpolitik*”, за переконанням відомого фахівця історіографа М.Смоленського є безпідставними

[28, с.148]. В.Моммзен вважав, що єдність німців трактувалася істориком як “духовне чи релігійне питання” [55, с.111]. Німецькі держави, схожі як діти однієї матері, не можуть мати єдиного і однакового устрою [58, с.156]. Історик відкидає “чужі, химерні шаблони і теорії”, а конкретніше – руйнівні, на його думку, універсалістські принципи французької революції кінця XVIII ст. [54, с.280-284].

Проти лібералізму і “загальних ідей” Ранке висунув принцип індивідуальності. Кожна держава, як втілення божественної ідеї полякана зберігати притаманну їй індивідуальність, розвиватись відповідно власному напрямку історичної еволюції. З цього логічно випливає апологія політики власної держави, в основі котрої мав лежати “пруськко-протестантський, а не який-небудь інший абстрактний принцип” [40, с.18]. Виступаючи проти гегемонії Австрії в Німеччині, Ранке, в той же час заперечував можливість і необхідність поглинання Пруссією інших німецьких держав. У листі державному діячеві барону Е. фон Мантойфелю від 12 липня 1852 р. він пише: “...Ми не думаємо ні про які територіальні прирощення” [59, с.345].

Політичні погляди Ранке мали легітимістський зміст. Висуваючи в 1832 р. в якості завдання редагованого ним “Історико-політичного журналу” захист суспільного і державного ладу Пруссії, історик одночасно відзначав, що існуюча в Німеччині система територіальних князівств відповідає найважливішому принципу держави – силі. Німецькі князівства лише повинні використовувати “переваги автономії” [57, с.6].

Активізація політики Пруссії по об'єднанню Німеччини викликала занепокоєння Ранке, бо він не був певним у тому, що монархія Гогенцоллернів зможе довести розпочату справу до кінця. Так, австро-пруськку війну 1866 р. історик оцінив як небезпечне втягнення Пруссії у “величезну боротьбу” [60, с.463]. Успіхи бісмарківської політики зменшували коливання Ранке, але він сумує з приводу втрати князівськими домами їх суверенітету. Його співчуття, зокрема, викликала доля Ганновера, анексованого Пруссією [61, с.497]. Сумніви, висловлювані патріархом німецької історіографії є тим більш виправданими, якщо згадати, що він був чудовим знавцем новочасної системи міжнародних відносин і, аналізуючи історичний досвід XVI-XVIII ст., оцінював можливі наслідки порушення балансу сил внаслідок активізації експансії з боку одного з учасників “європейського концерту”. Тому важко погодитись з думкою про те, що він свого роду торував “шляхи для Бісмарка” [51, с.96] чи апологетизував політику об'єднання Німеччини “залізом і кров'ю” своїми науковими працями

[4, с.120-121]. Достатніх підстав стверджувати, що Ранке робив якісь висновки на користь політики сили саме в цьому питанні немає.

50-60-ті рр. XIX ст. – час, коли завершується об'єднання Німеччини. Консолідація національних сил супроводжувалась гострою полемікою навколо можливих шляхів досягнення національно-державної єдності. За цих умов фахова історична наука починає виконувати функції “політичної педагогіки”. Представники так званої малонімецької школи виступали за об'єднання Німеччини під егідою Пруссії. Ми нуле здобуває у них силу історичного аргументу, стає доказом пруського варіанту розв'язання злгоденної проблеми єдності країни. Легітимізація цієї мети засобами, властивими історичній науці, передбачала вироблення відповідної системи інтегральних значень, котрі б охоплювали все суспільство, формували громадську думку і “впорядковували” історію. Тому, з достатніми підставами харківський історик та історіограф В. Бузескул зазначав, що об'єднання Німеччини “в значній мірі було підготовлене діяльністю німецьких літераторів, вчених і університетів” [3, с.37].

Проблеми регіоналізму висвітлюються істориками-малонімецькими з точки зору критики історичного досвіду розвитку Німеччини. Її безсилля перед обличчям наполеонівського нашествия стало розглядатися як результат політичної розпорошеності. Це ж саме перешкоджало країні, за їх глибоким переконанням, виконати її історичну місію. Усі без винятку представники малонімецької школи – Г. фон Зібель, М.Дункер, Г. фон Трайчке, Т.Моммзен в різних варіаціях виступають противниками дрібнодержавного партикуляризму, великонімецького шляху розв'язання проблеми єдності нації і держави, адже це передбачало б збереження впливу Австрії – основного оплоту віджилої консервативно-легітимістської системи владних відносин в Німеччині.

Оригінально, як на наш погляд, проблему централізації і регіоналізації Німеччини розв'язав один з фундаторів малонімецької школи Йоган Густав Дройзен (1808-1884). Головним предметом свого наукового інтересу на початку кар'єри він обрав ту епоху, котра перекликалась з його суспільними вподобаннями – час об'єднання аморфного світу грецьких полісів у єдину територіальну державу, зцементовану зусиллями македонських царів, для виконання грандіозного військово-політичного завдання – завоювання Сходу.

Через масштабну “Історію еллінізму” проходить інтегральна політична ідея – обґрунтування прогресивного значення державної діяльності царів Філіпа II та Олександра, що своєю волею підняли грецький світ на новий ступінь історичного розвитку. Апологія політичної тво-

рчості царів-об'єднувачів безпосередньо поєднувалась з протилежним ставленням до їхніх супротивників, насамперед до великого захисника грецької свободи і демократії – афінського оратора Демосфена. Він критикується за історичну сліпоту і протидію прогресові [33, с.II]. Дройзен неприховано засуджує збанкрутілий, вбогий світ крихітних грецьких полісів. Возвелення ж македонської військової держави, подібно лакмусу, легко виявляло сподівання прихильника ідеї єдиної Німеччини. Б.Кроче точно підмітив, що у роботах з античної історії “Дройзен втілює свій потяг до міцної централізованої держави у форму історії Македонії – свого роду *давньогрецької Пруссії*” [15, с.23].

Саме малонімецька школа, разом з націонал-патріотичною (включаючи й ліберальну) публіцистикою стали творцями міфу про особливе призначення та провідницьку роль регіону Бранденбурга-Пруссії й династії Гогенцоллернів. Але “пруський міф” – це проблема, котра виходить за рамки нашого предмету.

Таким чином, регіоналізм в Німеччині – не лише історична реальність, зумовлена багатовіковим ходом державотворчого процесу, але й важливий епістемологічний підхід в історичній науці. В другій половині XVIII ст. під впливом монадологічної філософії Лейбніца закладаються підвалини регіональної історії, котра вивчалась за допомогою специфічного статистичного методу – опису місцевих достопамятностей. Одночасно “Історія Оснабрюка” Ю.Мьозера запропонувала комплексний підхід до створення моделі регіональної історії, а також стала виявом передромантизму в історіографії.

В першій половині XIX ст. історична наука розвивалась під зростаючим впливом національно-державницької ідеї. Легітимізація локальної державності в рамках конфедерації Німецького союзу, так само, як і програма об'єднання Німеччини в однаковій мірі були виявами цього впливу. Розквітає *Lokalgeschichte* і жанр *Landeskunde*. Цьому сприяло й те, що центри підготовки кадрів істориків та організації наукових досліджень були розпорошені по всій країні, причому якість регіональної науки не поступалась університетам великих столичних міст – Берліна, Відня, Мюнхена.

За умов, коли національно-державне об'єднання Німеччини в середині XIX ст. безпосередньо стало на порядок денний – настав був час історикам визначитись у ставленні до цього пекучого питання життя усієї нації. Партикуляризм, розпорошеність національних сил визнаються історичним насліддям, від котрого слід відмовитись. Але традиції наукових студій в річищі регіональної історії виявились настільки сталими, що не були втрачені і в подальшому.

1. Артемов В.А. Германия и Россия: сходство и различия исторических судеб / В.А. Артемов // Копелевские чтения 1995. Россия и Германия: диалог культур. – Липецк: без изд., 1996. – С.33-38.
2. Бицилли П.М. Очерки теории исторической науки / П.М. Бицилли. – Прага: Пламя, 1924. – 338 с.
3. Бузескул В.П. Обзор немецкой литературы по истории средних веков / В.П. Бузескул. – Харьков: Типография К.П.Счасни, 1885. – 38 с.
4. Вайнштейн О.Л. Леопольд фон Ранке и современная буржуазная историография / О.Л. Вайнштейн // Критика новейшей буржуазной историографии. – М.-Л.: Издательство Академии наук, 1961. – С.113-149.
5. Вебер Б.Г. Историографические проблемы / Б.Г. Вебер. – М. Наука, 1974. – 335 с.
6. Вейль Г. Математическое мышление / Г. Вейль // Вейль Г. Математическое мышление. Сборник. Пер. с англ. и нем. – М.: Наука, 1989. – С.6-24.
7. Ганус С.О. До питання про політичні погляди Леопольда фон Ранке та вирішення істориком проблеми співвідношення історії і політики / С.О. Ганус // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія. – Вип. 2. – Ужгород, 1998. – С.187-193.
8. Гердер И.Г. Письмо “Об объединении народов и провинций Германии для развития гуманности” / Письма для поощрения гуманности. Пер. с нем. / И.Г. Гердер // Гердер И.Г. Избранные сочинения. – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1959. – С.299-301.
9. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. Пер. с нем. / И.Г. Гердер. – М.: Наука, 1977. – 703 с.
10. Гёте И.В. Из моей жизни. Поэзия и правда. Пер. с нем. / И.В. Гёте // Гёте И.В. Собрание сочинений в десяти томах. – Т.3. – М.: Художественная литература, 1976. – 718 с.
11. Исламов Т.М. Европейские историки о европейской истории / Т.М. Исламов // Новая и новейшая история. – 2003. – №5. – С.3-22.
12. Историография истории нового времени стран Европы и Америки. Под ред. проф. И.П.Деметьева. – М.: Высшая школа, 1990. – 512 с.
13. История Европы. В 8 тт. – Т.5. От французской революции конца XVIII века до первой мировой войны. – М.: Наука, 2000. – 667 с.
14. Косминский Е.А. Историография средних веков / Е.А. Косминский. – М.: Издательство Московского университета, 1963. – 430 с.
15. Кроче Б. Теория и история историографии / Б. Кроче. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 191 с.
16. Леви-Стросс К. Неприрученная мысль / К. Леви-Стросс // Леви-Стросс К. Первобытное мышление. Пер. с франц. – М.: Республика, 1994. – С.116-336.
17. Мейнеке Ф. Возникновение историзма. Пер. с нем. / Ф. Мейнеке. – М.: РОССПЭН, 2004. – 479 с.
18. Мертес М. Немецкие вопросы – европейские ответы. Пер. с нем. / М. Мертес – М.: Московская школа политических исследований, 2001. – 335 с.
19. Могильницкий Б.Г. Историческое сознание и историческая наука / Б.Г. Могильницкий // Исторические воззрения как форма общественного сознания. В 2 частях. – Ч.1. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1995. – С.10-18.
20. Мьозер Ю. Оснабрюцька історія / Ю. Мьозер // Рохкин Г. Класики історичної науки. – Харків: Держвидав України, 1929. – С.19-20.
21. Новалис. Християнство або Європа / Новалис // Мислителі німецького романтизму. Пер. з нім. – Івано-Франківськ: Видавництво «Лілея-НВ», 2003. – С.306-324.
22. Новгородцев П.И. Историческая школа юристов / П.И. Новгородцев. – СПб.: Лань, 1999. – 189 с.
23. Петров М.Н. Новейшая национальная историография в Германии, Англии и Франции. Сравнительный историко-библиографический обзор / М.Н. Петров. – Харьков: Университетская типография, 1861. – 311 с.
24. Ранке Л. Об эпохах новой истории: лекции, читанные баварскому королю Максимилиану II (в 1854). Пер. с нем. / Л. Ранке. – М.: без изд., 1898. – 192 с.
25. Родионов А.В. Историзм как смыслообраз немецкой культуры / А.В. Родионов // Исторические воззрения как форма общественного сознания. В 2 частях. – Ч.1. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1995. – С.69-83.
26. Романовская Т. Наука XIX-XX веков в контексте истории культуры (субъективные очерки) / Т. Романовская. – М.: Радикс, 1995. – 142 с.
27. Сиджански Д. Федералистское будущее Европы. От Европейского сообщества до Европейского Союза / Д. Сиджански. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1998. – 419 с.
28. Смоленский Н.И. О некоторых теоретико-методологических принципах исторической концепции Леопольда фон Ранке / Н.И. Смоленский // Методологические и историографические вопро-

- сы исторической науки. Сб. статей. – Томск: Издательство Томского университета, 1963. – С.137-167.
29. Трельч Э. Историзм и его проблемы. Логическая проблема философии истории. Пер. с нем. / Э. Трельч. – М.: Юрист, 1994. – 719 с.
  30. Февр Л. Проблема «человеческой географии» / Л. Февр // Февр Л. Бои за историю. Пер. с франц. – М.: Наука, 1991. – С.159-176.
  31. Философия истории. Под ред. доктора философских наук, проф. А.С.Панарина. – М.: Гардарики, 1999. – 431 с.
  32. Фіхте Й.Г. Из праці «Промови до німецької нації» / Й.Г. Фіхте // Мислителі німецького романтизму. Пер. з нім. – Івано-Франківськ: Видавництво «Лілея-НВ», 2003. – С.110-134.
  33. Фролов Э.Д. Предисловие к новому русскому изданию "Истории эллинизма" Иоганна Густава Дройзена / Э.Д. Фролов // Дройзен И.Г. История эллинизма. В 3 тт. – Т.1. История Александра Великого. – СПб.: «Наука», «Ювента», 1997. – С.1-III.
  34. Хюбнер К. Нация от забвения к возрождению. Пер. с нем. / К. Хюбнер. – М.: «Канон+», ОИ «Реабилитация», 2001. – 399 с.
  35. Чичерин Б.Н. История политических учений. В 5 частях / Б.Н. Чичерин. – Ч. IV. XIX век. – М.: Типография. Грачева и К°, 1877. – 609 с.
  36. Эмерсон М. Концепция будущего Большой Европы / М. Эмерсон // Актуальные проблемы Европы: экономика, политика, идеология. – Вып.1-2. – М.: ИНИОН, 1994. – С.30-31.
  37. Bader J. Badische Landesgeschichte von den ältesten bis auf unsere Zeiten / J. Bader. – Freiburg im Breisgau: Herder, 1834. – XXX, 618 s.
  38. Behnen M. Statistik, Politik und Staatengeschichte von Spittler bis Heeren Geschichtswissenschaft in Göttingen: eine Vorlesungsreihe / hrsg. von Hartmut Boockmann / M. Behnen. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987. – S.76-101.
  39. Below G. Die deutsche Geschichtsschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen / G. Below. – Leipzig: Quelle & Meyer, 1916. – XIII, 184 s.
  40. Berding H. Leopold von Ranke / Deutsche Historiker. Hrsg. von Hans-Ulrich Wehler. – Bd. 1 / H. Berding. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1971. – 113 s.
  41. Bülow-Flathe F. und Böttiger C.W. Geschichte des Kurstaats und Königreich Sachsen. In 2 Bd-e / F. Bülow-Flathe und C.W. Böttiger. – Hamburg: F. Perthes, 1830-1831. – X, 558 s.; XVIII, 694 s.
  42. Conze W. Nation und Gesellschaft: Zwei Grundbegriffe der revolutionären Epoche / W. Conze // Historische Zeitschrift. – 1964. – Bd.198. Hf.1. – S.1-16.
  43. Dahrendorf R. Europa der Regionen? / R. Dahrendorf // Merkur. – 1991. – Jg.45. Hf.8. – S.703-706.
  44. Dilthey W. Das 18. Jahrhundert und die geschichtliche Welt / W. Dilthey // Dilthey W. Gesammelte Schriften in XVIII Bd-e. – Bd. III. Studien zur Geschichte des deutschen Geistes. – Leipzig- Berlin: Teubner, 1927. – XII, 279 s.
  45. Domay F. Handbuch der Deutschen Wissenschaftlichen Akademien und Gesellschaften einschließlich zahlreicher Vereine, Forschungsinstitute und Arbeitsgemeinschaften in der Bundesrepublik Deutschland; mit einer Bibliographie deutscher Akademie- und Gesellschaftspublikationen / im Einvernehmen mit den Institutionen bearb. u. hrsg. von Friedrich Domay. 2-e völlig neu bearb. u. erw. Auf. d. "Handbuch der deutschen wissenschaftl. Gesellschaften" / F. Domay. – Wiesbaden: Steiner, 1977. – XVII, 1209 s.
  46. Dopsch A. Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung aus der Zeit von Cäsar bis auf Karl den Grossen. 2-e veränd. und erw. Aufl. In 2 T. / A. Dopsch. – T.1. – Wien: Seidel, 1923. – 418 S.
  47. Dove A. Ranke und Sybel in ihrem Verhältnis zu König Max / A. Dove // Dove A. Ausgewählte Schriften vornehmlich historischen Inhalts. – Leipzig: Verlag Duncker & Humblot, 1898. – S.110-127.
  48. Fueter E. Geschichte der neueren Historiographie / E. Fueter. – München-Berlin: Oldenbourg, 1911. – 626 s.
  49. Havemann W. Geschichte der Lande Braunschweig und Lüneburg. In 3 Bd-e. / W. Havemann. – Göttingen: Dieterich, 1853-1857. – XXII, 800; XVI, 751; XVIII, 832 s.
  50. Kissinger H. The White Revolutionary: Reflections on Bismarck / H. Kissinger // Daedalus. – 1968. – № 3. Vol. XCVII. – P.888-924.
  51. Lenz M. Ranke und Bismarck / M. Lenz // Lenz M. Kleine historische Schriften. In 3 Bd-e. – Bd.1. – Leipzig: Verlag von Duncker und Humblot, 1910. – VIII, 608 s.
  52. Marrou H.-I. De la connaissance historique. 6 ed. / H.-I. Marrou – Paris: Edition du Seui, 1954. – 298 p.
  53. Masur G. Rankes Begriff der Weltgeschichte / G. Masur. – München-Berlin: Oldenbourg, 1926. – 6, 134 s.
  54. Meinecke F. Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates / F. Meinecke. – München-Berlin: Oldenbourg, 1908. – VI, 498 s.

55. Mommsen W. Stein – Ranke – Bismarck. Ein Beitrag zur politischen und sozialen Bewegung des 19. Jahrhunderts / W. Mommsen. – München: Bruckmann, 1954. – 304 s.
56. Möser J. Osnabrückische Geschichte / J. Möser // Möser J. Sämtliche Werke. –Th. 6. – Berlin: Verlag der Nicolai'schen Buchhandlung, 1843. – XXVI, 343 S.
57. Ranke L.v. Einleitung zur "Historisch-politische Zeitschrift" / L. v. Ranke // Rankes Sämtliche Werke. 54 Bd-e. – Bd. 49-50. Zur Geschichte Deutschlands und Frankreich im neunzehnten Jahrhundert. – Leipzig: Verlag von Duncker und Humblot, 1887. – XIX, 623 s.
58. Ranke L.v. Über die Trennung und die Einheit von Deutschland / L. v. Ranke // Ebenda.
59. Ranke L.v. An Edwin Freiherr von Manteuffel, 12 Juli 1852 / L. v. Ranke // Ranke L. Neue Briefe. Gesammelt u. bearbeitet von Bernhard Hoeft, hrsg. v. Hans Herzfeld. – Hamburg: Hoffmann und Campe, 1949. – S.344-346.
60. Ranke L.v. An Edwin Freiherr von Manteuffel, 22 Mai 1866 / L. v. Ranke // Ebenda. – S.462-463.
61. Ranke L.v. An Edwin Freiherr von Manteuffel, 26 Mai 1867 / L. v. Ranke // Ebenda. – S.496-498.
62. Savigny F.K. Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft / F.K. Savigny. – Heidelberg: Mohr und Zimmer, 1814. – 162 s.
63. Spittler L.T. Geschichte des Fürstentums Hannover seit den Zeiten der Reformation bis zu Ende des 17. Jahrhunderts. 2 Th. / L.T. Spittler. – Th. I. – Göttingen: Vandenhoeck, 1786. – 16, 470, 71 S.
64. Stälin Ch.F. Württembergische Geschichte. In 4 Bd-e. / Ch.F. Stälin. Neudr. der Ausg. Stuttgart, 1841-1873. – Aalen: Scientia-Verlag, 1975. – VII, 632; IV, 805; XX, 801; XV, 853 s.
65. Streisand J. Deutsche Geschichte und Deutsches Geschichtsdenken zwischen dem Siebenjährigen Krieg und dem Zusammenbruch des Reiches / J. Streisand // Das Jahrhundert Goethes. Kunst, Wissenschaft, Technik und Geschichte zwischen 1750 und 1850. – Berlin-Weimar: VEB Landesdruckerei Thüringen, 1967. – S.35-49.
66. Thibaut A.F. Über die Notwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland. III Aufl. / A.F. Thibaut – Heidelberg: Mohr und Zimm, 1840. – 124 s.
67. Thompson J. W. History of historical Writing. 2 Vol. / J. W. Thompson. – Vol.2. The Eighteenth and Nineteenth Centuries. – New-York: The Macmillan Co°, 1942. – 676 p.
68. Weber A. Abschied von der bisherigen Geschichte. Überwindung des Nihilimus? / A. Weber. – Hamburg, Claassen und Goverts, 1946. – 276 s.

## РЕЗЮМЕ

### РЕГИОНАЛИЗМ КАК ЭПИСТЕМА НЕМЕЦКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ КОНЦА XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ст.

Ганус С. А. (Ужгород)

В статье раскрывается значение регионализма как эпистемологического подхода немецкой историографии конца XVIII – первой половины XIX вв. В указанный период мы наблюдаем эволюцию исторического мышления от партикуляризма к осознанию потребности национально-государственного единства. Контroversа регионального, общенационального и всемирно-исторического определяла характер научно-исторических течений и школ, а также научное творчество их представителей в рассматриваемый период от времен позднего Просвещения и до середины XIX в.

**Ключевые слова:** немецкая историография, регионализм, локальная история, национально-государственная идея

## SUMMARY

### REGIONALISM AS EPISTEME GERMAN HISTORIOGRAPHIE OF THE END OF XVIII – THE FIRST HALF OF XIX c.

S. Ganus (Uzhhorod)

The article reveals the importance of regionalism as the epistemological approach of German historiography of the end eighteenth – first half of the nineteenth century. In this period we have witnessed the evolution of historical thought from particularism to realize the needs of national and state unity. Controversy regional, national and world history determined the nature of scientific and historical trends and schools, as well as the scientific work of their representatives in the period from the time of the late Enlightenment to the middle of the nineteenth century.

**Key words:** German historiography, regionalism, local history, the national state idea

УДК 930-2 (477.87+477.83/88): 82-6

## ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ